

DIYARBAKIR DIŞ TİCARETİ 2018

Hikmet DENİZ
Mart 2019

İçindekiler

1. İhracat.....	2
1.1. İhracat Yapılan Ülkeler	3
1.2. Diyarbakır'ın En Büyük İhracat Partneri: Irak.....	6
1.3. İhracat Ürünleri	7
2. İthalat.....	11
2.1. İthalat Yapılan Ülkeler	11
2.2. İthalat Ürünleri	12
3. Genel Değerlendirme	14
4. EKLER:.....	16

Tablolar Listesi

Tablo 1: Yıllar İtibariyle Dış Ticaret.....	3
Tablo 2: Seçilmiş İhracat Göstergeleri	3
Tablo 3: En Fazla İhracat Yapılan Ülke Sıralaması	4
Tablo 4: Yıllar İtibarıyla Irak İhracatı	7
Tablo 5: En Fazla İhracat Yapılan 20 Ürün.....	8
Tablo 6: Gıda Ürünleri ve İçecek Sektörünün Alt Sektör Dağılımı	9
Tablo 7: Ülkeden Aldığı Paya Göre İhracatta Öne Çıkan Ürünler.....	10
Tablo 8: Seçilmiş İthalat Göstergeleri.....	11
Tablo 9: En fazla İthalat Yapılan Ülke Sıralaması.....	12
Tablo 10: En Fazla İthalat Yapılan 15 Ürün	13
Tablo 11: Tarım ve Hayvancılık Ürünlerinin Fasıllı Ayrıntısı.....	14

Şekiller Listesi

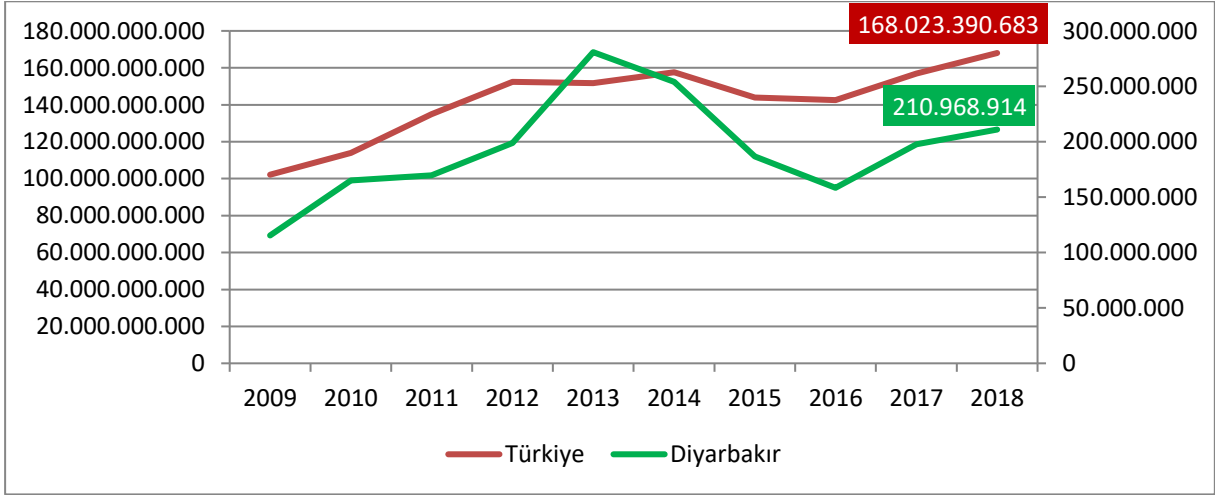
Şekil 1: Yıllara Göre İhracat, Dolar	2
Şekil 2: Ülkelere Göre Türkiye İhracatı, Dolar	4
Şekil 3: Ülkelere Göre Diyarbakır İhracatı, Dolar	5
Şekil 4: Yıllara Göre İthalat, Dolar	11

Diyarbakır Dış Ticareti 2018

1. İhracat

Türkiye'nin 2018 yılı ihracatı, önceki yıla göre %7'lik artış ile 168 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Son 10 yılın ihracat rakamlarına bakıldığında, Türkiye ihracatı global ekonomik krizin yaşandığı 2009 yılı ve küresel ekonomik daralmanın yaşandığı 2015 ve 2016 yılları hariç genelde artış eğiliminde olmuştur. Diyarbakır ihracatı da 2013 yılına kadar Türkiye ortalamasının çok üstünde bir artış ivmesi ile ihracatını artırmış ancak bu yıldan sonra komşu ülkelerde yaşanan olaylar ve belirsizlikler nedeniyle 2016 yılına kadar ihracatı sürekli olarak düşüş göstermiş ve 2016 yılı sonrasında ülke ihracat artışına paralel olarak artmaya başlamıştır. 2018 yılı ihracatı ise önceki yıla göre %6,7'lik bir artış ile yaklaşık 211 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Ancak halen 2013 yılındaki 281 milyon dolar seviyesinin %33 gerisindedir. Türkiye'nin ve Diyarbakır'ın ihracatı yıllar itibariyle karşılaştırıldığında, Diyarbakır'ın ihracatının genel olarak Türkiye ihracatının artış ve azalışına paralel seyir gösterdiği ancak Diyarbakır ihracatının artış ve azalış hızlarının daha fazla olduğu görülmektedir.

Şekil 1: Yıllara Göre İhracat, Dolar

Kaynak: TÜİK, 2019.

Dış ticaret dengesi Türkiye'de negatifken, Diyarbakır ilinde pozitif değerde kalmakta ve yıllar itibariyle genel olarak pozitif yönde artmaktadır. Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi, 2018 yılında Türkiye'de 55 milyar dolar dış ticaret açığı varken, Diyarbakır ili, yaklaşık 128 milyon dolar dış ticaret fazlası vermiştir.

Tablo 1: Yıllar İtibariyle Dış Ticaret

Diyarbakır						Türkiye				
Yıllar	İhracat (Bin Dolar)	Artış Oranı (%)	İthalat (Bin Dolar)	Artış Oranı (%)	Dış Ticaret Dengesi	İhracat (Bin Dolar)	Artış Oranı (%)	İthalat (Bin Dolar)	Artış Oranı (%)	Dış Ticaret Dengesi
2009	115.388	25,3	23.810	-27,2	91.578	102.142.613	-22,6	140.928.421	-30,2	-62.790.965
2010	165.055	43,0	39.610	66,4	125.445	113.883.219	11,5	185.544.332	31,7	-69.936.378
2011	169.672	2,8	62.816	58,6	106.856	134.906.869	18,5	240.841.676	29,8	-38.785.809
2012	198.959	17,3	69.057	9,9	129.902	152.461.737	13,0	236.545.141	-1,8	-71.661.113
2013	280.808	41,1	116.223	68,3	164.584	151.802.637	-0,4	251.661.250	6,4	-105.934.807
2014	254.119	-9,5	55.448	-52,3	198.671	157.610.158	3,8	242.177.117	-3,8	-84.083.404
2015	186.820	-26,5	59.709	7,7	127.111	143.838.871	-8,7	207.234.359	-14,4	-99.858.613
2016	158.300	-15,3	77.458	29,7	80.842	142.529.584	-0,9	198.618.235	-4,2	-56.088.651
2017	197.796	25,0	89.337	15,3	108.459	156.992.940	10,1	233.799.651	17,7	-76.806.711
2018	210.969	6,7	82.752	-7,4	128.217	168.023.391	7,0	223.039.038	-4,6	-55.015.647

Kaynak: TÜİK, 2019.

Diyarbakır ihracatı, son yıllarda artış eğilimi içinde olsa da Türkiye toplam ihracatı içinden aldığı pay oldukça düşük olup 2018 yılında yaklaşık %0,13 olarak gerçekleşmiştir. Kişi başına ihracat miktarı da Türkiye'de 2.049 dolar iken Diyarbakır'da 17 kat daha düşük olarak 122 dolar olarak gerçekleşmiştir. İhracat il sıralamasında Diyarbakır, 81 il arasında 38'inci sırada yer almaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan ve Diyarbakır ile benzer sosyo-kültürel ve coğrafi özelliklere sahip Gaziantep ili, 2018 yılında yaklaşık 6,9 milyar dolar ihracatı ile Diyarbakır'dan 32 kat daha fazla ihracat yapmıştır.

Tablo 2: Seçilmiş İhracat Göstergeleri

	Diyarbakır	Türkiye
Kişi Başı İhracat (Dolar)	122	2.049
İhracat İl Sıralaması	38	-
İhracat Yapılan Ülke Sayısı	80	223
Türkiye İhracatı İçindeki Payı (%)	0,13	-

Kaynak: TÜİK, 2019.

1.1. İhracat Yapılan Ülkeler

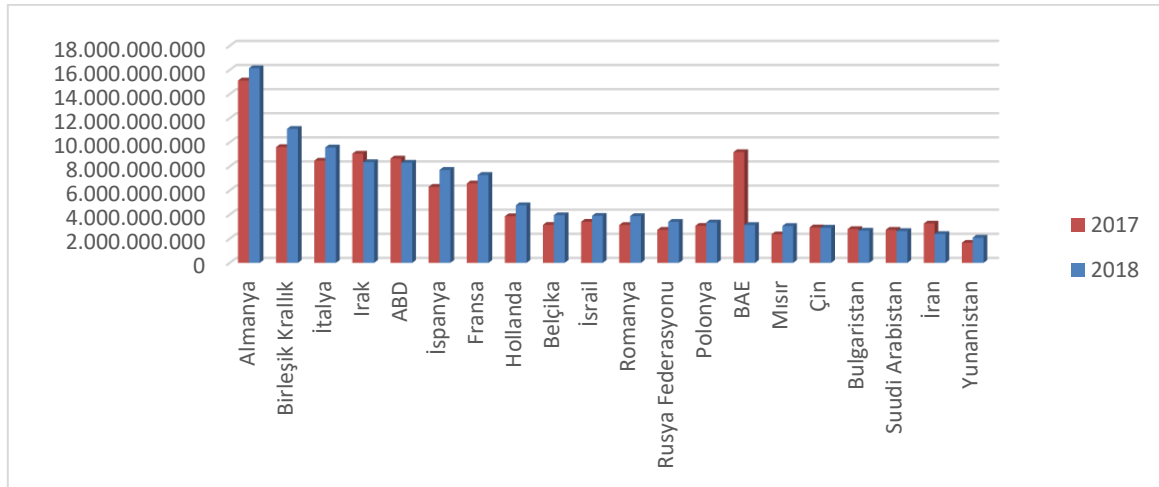
2018 yılı Türkiye ihracatının ülkelere göre dağılımına bakıldığında, aşağıdaki tablo ve grafikte görüldüğü gibi Almanya %9,6 pay ile birinci, İngiltere %6,6 ile ikinci sıradadır. Daha sonra İtalya ve Irak gelmektedir.

Tablo 3: En Fazla İhracat Yapılan Ülke Sıralaması

Diyarbakır				Türkiye			
Sıra	Ülke	İhracat	%	Sıra	Ülke	İhracat	%
		(Dolar)				(Dolar)	
1	Irak	92.548.216	43,9	1	Almanya	16.144.214.824	9,6
2	Çin	52.058.740	24,7	2	Birleşik Krallık	11.113.290.661	6,6
3	Bahreyn	13.416.795	6,4	3	İtalya	9.566.345.511	5,7
4	Cezayir	8.168.687	3,9	4	Irak	8.350.701.989	5,0
5	Gürcistan	5.313.653	2,5	5	ABD	8.306.431.127	4,9
6	Suudi Arabistan	4.598.289	2,2	6	İspanya	7.710.439.527	4,6
7	Suriye	4.303.054	2,0	7	Fransa	7.289.429.714	4,3
8	Moldova	3.185.330	1,5	8	Hollanda	4.778.109.030	2,8
9	İran	2.615.767	1,2	9	Belçika	3.952.510.017	2,4
10	Libya	2.574.530	1,2	10	İsrail	3.900.317.476	2,3
11	İsrail	2.228.049	1,1	11	Romanya	3.876.707.600	2,3
12	BAE	2.149.030	1,0	12	Rusya Federasyonu	3.401.617.084	2,0
13	İtalya	1.370.579	0,6	13	Polonya	3.347.967.324	2,0
14	Vietnam	1.244.540	0,6	14	BAE	3.138.220.482	1,9
15	Makedonya	1.233.140	0,6	15	Mısır	3.055.558.123	1,8
16	KKTC	1.020.019	0,5	16	Çin	2.915.130.704	1,7
17	Yemen	932.137	0,4	17	Bulgaristan	2.670.536.293	1,6
18	Hırvatistan	826.482	0,4	18	Suudi Arabistan	2.636.130.165	1,6
19	Almanya	706.796	0,3	19	İran	2.393.608.388	1,4
20	Kırgızistan	698.092	0,3	20	Yunanistan	2.089.304.056	1,2
	İlk 20 Ülke toplamı	201.191.925	95,4		İlk 20 Ülke toplamı	110.636.570.095	65,8
	Toplam	210.968.914	100,0		Toplam	168.023.390.683	100,0

Kaynak: TÜİK, 2019.

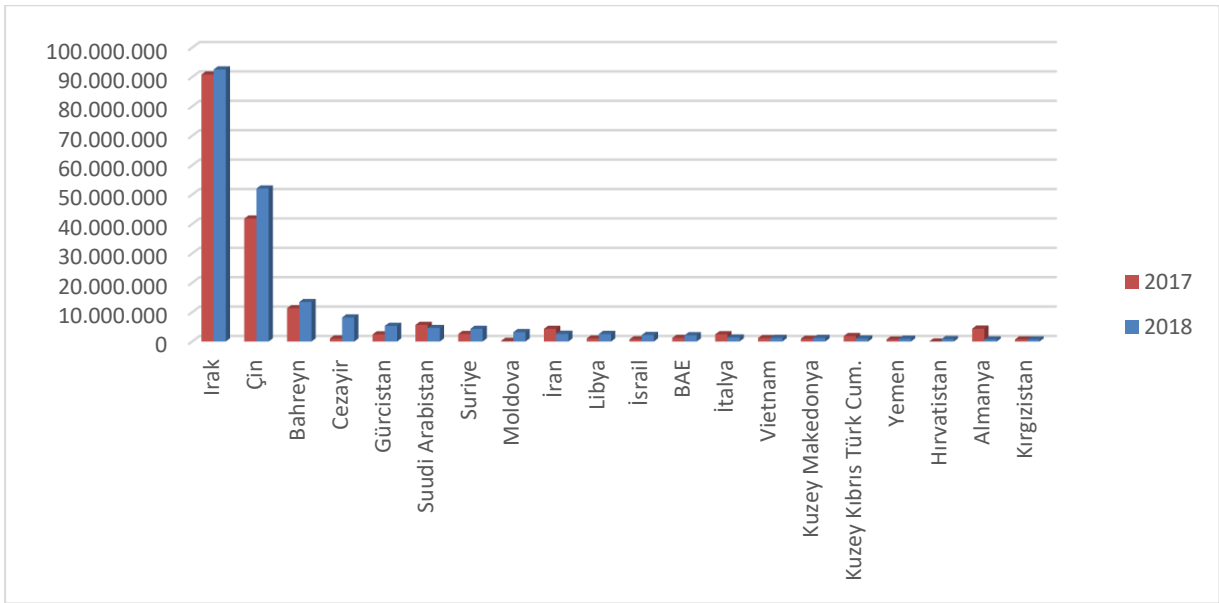
Şekil 2: Ünelere Göre Türkiye İhracatı, Dolar

Kaynak: TÜİK, 2019.

Diyarbakır ihracatının ülkelere göre dağılımına bakıldığında, önceki yıla benzer şekilde 2018 yılında da Irak ve Çin'in açık bir şekilde öne çıktığı görülmektedir. Bu iki ülkeye yapılan ihracat miktarı, il toplam ihracatının %68,6'sını oluşturmaktadır. Irak en fazla ihracat yapılan ülke olup İlin toplam ihracatında %43,9'luk bir paya sahiptir. Çin %24,7'lik pay ile ikinci sırada gelmektedir. Üçüncü sırada Bahreyn gelmekte olup %6,4'lük paya sahiptir. Diyarbakır ihracatında ülke çeşitliliği az olup, ihracat içinde payı fazla olan Irak ve Çin ile olan ticarete olası bir daralmaya karşın, il ihracatı çok kırılğan bir yapıdadır.

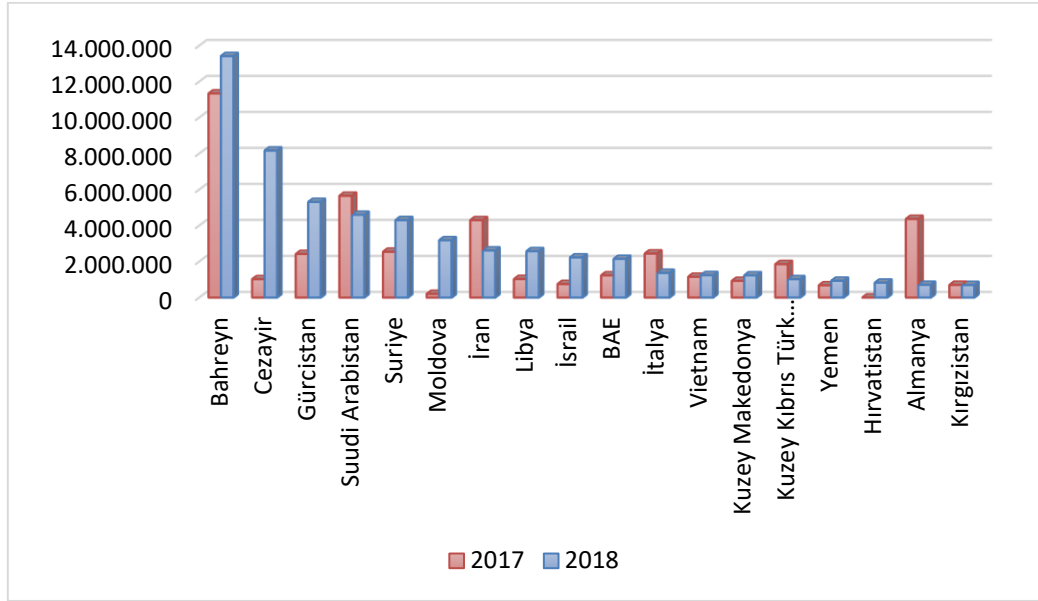
Şekil 3: Ünelere Göre Diyarbakır İhracatı, Dolar

Kaynak: TÜİK, 2019.

Diyarbakır ihracatını ülke bağlamında daha iyi görmek için Irak ve Çin'in dışındaki ülkeleri de ayrıca incelemek gerekmektedir. Aşağıdaki grafikten görüldüğü gibi 2018 yılında önceki yıla göre çoğu ülkede genel olarak artış görülmektedir. Cezayir, Gürcistan, Suriye, Moldova, Libya ve İsrail'e yapılan ihracatta gözle görülür artış olmuşken Suudi Arabistan, İnan, İtalya, KKTC ve Almanya'da düşüş olmuştur. 2018 yılında Irak ve Çin'e yapılan toplam ihracat %9 artmışken, diğer ülkelere yapılan toplam ihracat miktarı ise sadece yaklaşık %2 artmıştır. Bu durum Diyarbakır ihracatında Irak ve Çin'in ağırlığının artarak daha dengesiz bir pazar yapısına doğru gidildiğini göstermektedir.

Şekil 4: Irak ve Çin Hariç Diyarbakır İhracatında Ülkeler, Dolar

Kaynak: TÜİK, 2019.

1.2. Diyarbakır'ın En Büyük İhracat Partneri: Irak

Irak, 8,4 milyar dolar ihracat ile Türkiye'nin Almanya, İngiltere ve İtalya'dan sonra en fazla ihracat yaptığı 4. ülke konumundadır. Türkiye'nin Irak'a olan ihracatı 2013 yılına kadar sürekli artma eğilimindeyken son yıllarda Irak'ta yaşanan güvenlik sorunları ve siyasi gelişmelerle beraber genellikle düşüş eğiliminde olmuştur.

Irak Diyarbakır'ın en önemli ihracat partneridir. Toplam il ihracatının neredeyse yarısı (%43,9) Irak'a yapılmaktadır. Diyarbakır'ın Irak'a olan ihracatı yıllar itibariyle ülke ihracatına paralel bir seyir izleyerek 2013 yılından sonra düşüşe geçmiştir. 2018 yılında Irak'a yapılan ülke toplam ihracatı düşüş göstermişken Diyarbakır'da %2'lik bir artış gerçekleşmiştir.

Buna rağmen Irak'a yapılan ihracat miktarı; Diyarbakır'ın Irak'a olan yakın konumu, kültürel yakınlığı, kapasitesi ve potansiyeli göz önüne alındığında oldukça düşük kalmaktadır. Diyarbakır'ın Irak'a yaptığı ihracat miktarı, Türkiye'nin Irak'a olan toplam ihracatının sadece %1,1'ini oluşturmaktadır. Halbuki benzer konumda olan Gaziantep ili Türkiye'nin Irak'a olan ihracatının %18'ini tek başına gerçekleştirmektedir. Gaziantep ili 2018 yılında Diyarbakır'dan 16 kat daha fazla miktarda Irak'a ihracat yapmıştır.

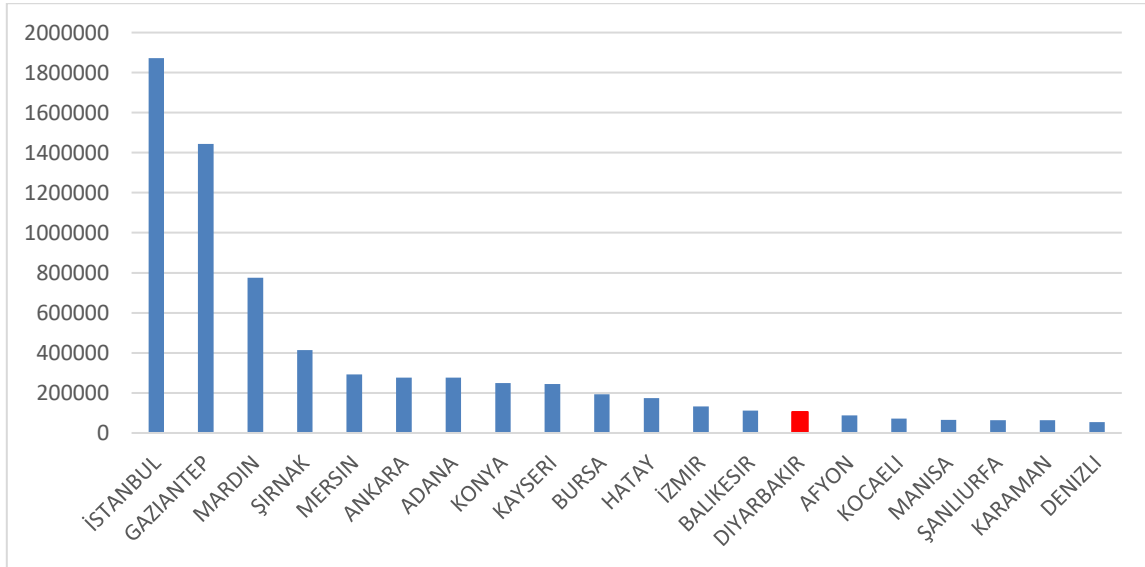
Tablo 4: Yıllar İtibarıyla Irak İhracatı

Yıl	Diyarbakır		Gaziantep		TR	
	İhracat	Artış Oranı (%)	İhracat	Artış Oranı (%)	İhracat	Artış Oranı (%)
	(Bin Dolar)		(Bin Dolar)		(Bin Dolar)	
2008	40.500.832		951.280.731		3.916.685.263	
2009	59.627.551	47	1.002.575.077	5	5.123.406.267	31
2010	78.694.355	32	1.206.194.617	20	6.036.362.316	18
2011	91.286.153	16	1.773.074.062	47	8.310.129.576	38
2012	107.224.591	17	2.271.749.232	28	10.822.143.970	30
2013	122.815.461	15	2.422.583.460	7	11.948.905.271	10
2014	118.403.078	-4	2.284.957.823	-6	10.887.825.788	-9
2015	90.634.317	-23	1.978.139.378	-13	8.549.966.625	-21
2016	87.491.052	-3	1.783.202.222	-10	7.636.669.605	-11
2017	90.833.092	4	1.674.466.950	-6	9.054.612.317	19
2018	92.544.616	2	1.508.767.394	-10	8.350.136.788	-8

Kaynak: TÜİK, 2019.

Aşağıdaki grafikte görüldüğü üzere Diyarbakır ili 2018 yılında Irak'a en fazla ihracat yapmış 14'üncü il konumundadır.

Şekil 5: İllerin Irak'a Yaptığı İhracat, Dolar

Kaynak: TÜİK, 2019.

1.3. İhracat Ürünleri

İSIC'in 2 basamaklı sınıflamasına göre, Diyarbakır'ın en fazla ihracat yaptığı ürünlere bakıldığında, sırasıyla; "gıda ürünleri ve içecek", "taşocakçılığı ve diğer madencilik" ve "metal cevherleri"nin öne çıktığı görülmektedir.

Tablo 5: En Fazla İhracat Yapılan 20 Ürün

Diyarbakır			Türkiye		
ISIC Adı	İhracat (Dolar)	%	ISIC Adı	İhracat (Dolar)	%
Gıda ürünleri ve içecek	44.422.829	21	Motorlu kara taşıtı ve römorklar	28.092.352.975	17
Taşocakçılığı ve diğer madencilik	39.065.901	19	Ana metal sanayi	19.284.571.721	11
Metal cevherleri	33.496.836	16	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat	15.139.460.173	9
Metalik olmayan diğer mineral ürünler	14.161.603	7	Tekstil ürünleri	14.733.654.823	9
Plastik ve kauçuk ürünleri	13.673.663	6	Giyim eşyası	12.660.707.764	8
Ana metal sanayi	11.929.401	6	Gıda ürünleri ve içecek	11.162.292.066	7
Motorlu kara taşıtı ve römorklar	11.751.469	6	Kimyasal madde ve ürünler	9.368.191.105	6
Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makina ve cihazlar	6.500.698	3	Metal eşya sanayi (makine ve teçhizatı hariç)	7.661.369.980	5
Kimyasal madde ve ürünler	6.457.845	3	Mobilya ve başka yerde sınıflandırılmamış diğer ürünler	7.651.867.321	5
Metal eşya sanayi (makine ve teçhizatı hariç)	5.610.326	3	Plastik ve kauçuk ürünleri	7.523.914.828	4
Kağıt ve kağıt ürünleri	4.073.889	2	Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makina ve cihazlar	5.833.192.714	3
Mobilya ve başka yerde sınıflandırılmamış diğer ürünler	3.797.640	2	Tarım ve hayvancılık	5.524.703.624	3
Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıtlar	2.512.060	1	Metalik olmayan diğer mineral ürünler	4.074.902.323	2
Tarım ve hayvancılık	2.480.161	1	Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıtlar	4.048.632.149	2
Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat	2.341.554	1	Diğer ulaşım araçları	2.396.172.179	1
Tekstil ürünleri	2.039.655	1	Kağıt ve kağıt ürünleri	2.310.642.099	1
Giyim eşyası	1.659.275	1	Taşocakçılığı ve diğer madencilik	1.921.204.096	1
Büro, muhasebe ve bilgi işleme makineleri	1.520.462	1	Radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları	1.840.395.422	1
Atık ve hurdalar	1.508.237	1	Metal cevherleri	1.301.425.765	1
Ağaç ve mantar ürünleri (mobilya hariç); hasır vb. örülerek yapılan maddeler	1.414.097	1	Dabaklanmış deri, bavul, el çantası, saraciye ve ayakkabı	1.277.670.774	1
İlk 20 Ürün Toplamı	210.417.601	100	İlk 20 Ürün Toplamı	163.807.323.901	97
Genel Toplam	210.968.914	100	Genel Toplam	168.023.390.683	100

Kaynak: TÜİK, 2019.

4 basamaklı ISIC Rev.3 sınıflamasına göre ise Diyarbakır ihracatında “kum, kil taşocakçılığı”, “demir cevheri” ve “öğütülmüş tahıl ürünleri” ilk üçte yer almaktadır

Gıda ürünleri ve içecek sektörünün alt sektör dağılımı aşağıdaki tabloda verilmiştir. Buna göre “öğütülmüş tahıl ürünleri” ve “bitkisel ve hayvansal sıvı ve katı yağlar” bu sektördeki il ihracatının %83,4’ünü oluşturmaktadır.

Tablo 6: Gıda Ürünleri ve İçecek Sektörünün Alt Sektör Dağılımı

ISIC Kodu	ISIC Adı	İhracat Dolar
1531	Öğütülmüş tahıl ürünleri	27.468.500
1514	Bitkisel ve hayvansal sıvı ve katı yağlar	9.601.138
1513	İşlenmiş sebze ve meyveler	2.358.634
1543	Kakao, çikolata ve şekerleme	1.486.252
1533	Hazır hayvan yemleri	1.387.996
1520	Süt ürünleri	1.170.645
1511	Mezbahacılık	476.940
1554	Alkolsüz içecekler, maden ve memba suları	300.380
1541	Fırın ürünleri	113.568
1549	Başka yerde sınıflandırılmamış gıda maddeleri	40.988
1532	Nişasta ve nişastalı ürünler	17.788
	Toplam	44.422.829

Kaynak: TÜİK, 2019.

TÜİK tarafından dış ticaret verileri, iller bazında en fazla 4 basamaklı ISIC Rev.3 sınıflamasına göre verildiğinden dolayı ürünlerin detayı görülememektedir. Fakat bu ürün grupları kendi içinde değerlendirildiğinde, demir cevher ihracatının yanında Çin'e yapılan "blok mermer" ihracatı ve Irak'a yapılan "un" ihracatının alt ürün olarak öne çıktığı düşünülmektedir.

Diyarbakır ihracatının Türkiye toplam ihracatı içindeki payı çok düşük olup yaklaşık binde 1,3 düzeyindedir. Fakat bazı ürünlerde genel eğilimden farklı olarak Diyarbakır, Türkiye ihracatı içinde önemli paya sahiptir. Aşağıdaki tabloda Diyarbakır ihracatının ürün bazında Türkiye ihracatı içinde %1 ve üzerinde pay aldığı ürünler gösterilmiştir. Bu ürünler incelendiğinde daha çok hammaddeye dayalı ürünlerin ihracatının öne çıktığı görülmektedir. Özellikle "demir cevheri"nde Diyarbakır'ın Türkiye ihracatının %69,9'unu tek başına gerçekleştirmiş olması dikkat çekicidir.

Tablo 7: Ülkeden Aldığı Paya Göre İhracatta Öne Çıkan Ürünler

ISIC	ISIC adı	Diyarbakır İhracatı (Dolar)	Türkiye İhracatı (Dolar)	Diyarbakır'ın TR ihracatı içindeki payı (%)
1310	Demir cevheri	31.952.060	45.709.662	69,9
1410	Kum, kil ve taş ocakçılığı	38.983.432	1.083.017.416	3,6
1531	Öğütülmüş tahıl ürünleri	27.468.500	1.387.110.098	2,0
2696	Taş	10.962.731	949.255.880	1,2
2695	Çimento ve alçı ile sertleştirilmiş maddeler	1.597.192	151.454.142	1,1
1514	Bitkisel ve hayvansal sıvı ve katı yağlar	9.601.138	978.602.182	1,0
3000	Büro, muhasebe ve bilgi işleme makinaları	1.520.462	159.818.119	1,0

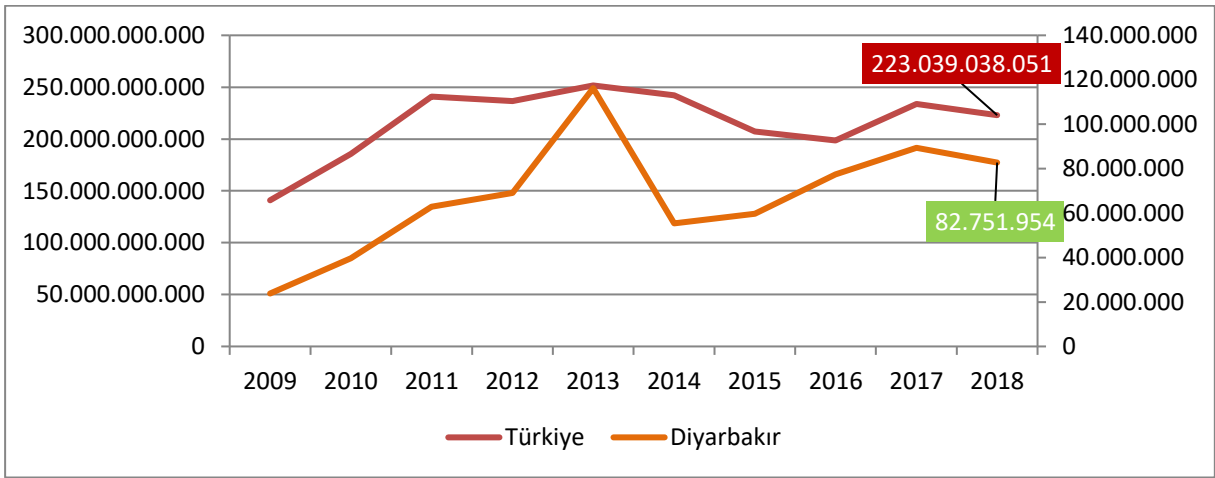
Kaynak: TÜİK, 2019.

2. İthalat

Türkiye'nin 2018 yılı ithalatı önceki yıla göre %4,6 azalarak 223 milyar dolar olarak gerçekleşmişken, Diyarbakır'ın 2018 yılı ithalatı önceki yıla göre yaklaşık %7,4 azalarak 82,8 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye'de yapılan ithalat miktarı ihracat miktarından fazla olup dış ticaret açığı oluşmaktadır. Diyarbakır'da ise tam tersi bir durum söz konusu olup dış ticaret dengesi pozitif yöndedir.

Şekil 6: Yıllara Göre İthalat, Dolar

Kaynak: TÜİK, 2019.

Kişi başına düşen ithalat rakamı, 2018 yılında Türkiye'de 2.720 dolar iken Diyarbakır'da 48 dolar olarak gerçekleşmiştir. Diyarbakır ili, ithalat miktarında il sıralamasında 43'üncü sırada yer almaktadır.

Tablo 8: Seçilmiş İthalat Göstergeleri

	Diyarbakır	Türkiye
Kişi Başı İthalat (Dolar) (2015)	48	2.720
İthalat İl Sıralaması	43	
İthalat Yapılan Ülke Sayısı	61	215
Türkiye İthalatı İçindeki Payı (%)	0,04	

Kaynak: TÜİK, 2019.

2.1. İthalat Yapılan Ülkeler

Diyarbakır'ın ithalat yaptığı ülkelere bakıldığında, genel olarak Türkiye'ye paralel olduğu söylenebilir. Diyarbakır'ın en fazla ithalat yaptığı üç ülke sırasıyla; Çin, Paraguay ve Rusya'dır.

Tablo 9: En fazla İthalat Yapılan Ülke Sıralaması

Diyarbakır				Türkiye			
Sıra	Ülke	İthalat	%	Sıra	Ülke	İthalat	%
		(Dolar)				(Dolar)	
1	Çin	14.146.211	17,1	1	Rusya	21.989.571.103	9,9
2	Paraguay	12.446.129	15,0	2	Çin	20.719.069.509	9,3
3	Rusya	11.047.318	13,3	3	Almanya	20.407.162.327	9,1
4	Brezilya	9.914.897	12,0	4	ABD	12.377.679.197	5,5
5	Almanya	7.498.235	9,1	5	Gizli Ülke	11.002.969.431	4,9
6	Güney Kore	3.035.964	3,7	6	İtalya	10.154.449.174	4,6
7	Hindistan	2.782.737	3,4	7	Hindistan	7.535.658.117	3,4
8	İran	2.567.435	3,1	8	Birleşik Krallık	7.446.027.070	3,3
9	Malezya	2.292.091	2,8	9	Fransa	7.412.852.868	3,3
10	ABD	1.930.268	2,3	10	İran	6.931.256.776	3,1
11	Ukrayna	1.819.399	2,2	11	Güney Kore	6.342.913.519	2,8
12	İspanya	1.437.080	1,7	12	İspanya	5.492.394.113	2,5
13	Sri Lanka	1.171.574	1,4	13	Japonya	4.124.236.283	1,8
14	Çek Cumhuriyeti	1.054.525	1,3	14	BAE	3.780.736.180	1,7
15	Japonya	989.166	1,2	15	Belçika	3.571.419.656	1,6
16	İtalya	691.716	0,8	16	Hollanda	3.304.603.201	1,5
17	Özbekistan	674.766	0,8	17	Brezilya	3.257.706.030	1,5
18	Tayvan	670.850	0,8	18	Polonya	3.101.706.964	1,4
19	İsveç	564.276	0,7	19	İsviçre	2.816.536.422	1,3
20	İngiltere	543.114	0,7	20	Çekya	2.650.328.098	1,2
	İlk 20 Ülke Toplamı	77.277.751	93,4		İlk 20 Ülke toplamı	164.419.276.038	73,7
	Toplam	82.751.954	100,0		Toplam	223.039.038.051	100,0

Kaynak: TÜİK, 2019.

2.2. İthalat Ürünleri

Diyarbakır ithalatındaki ürünlere bakıldığında %45 ile "tarım ve hayvancılık" ilk sırada yer almaktadır. Daha sonra "başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat" ve "kağıt ve kağıt ürünleri" gelmektedir. Türkiye'de ise "kimyasal madde ve ürünler", "ana metal sanayi", ve "başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat" ithalat ürünleri arasında öne çıkmaktadır.

Tablo 10: En Fazla İthalat Yapılan 15 Ürün

Diyarbakır			Türkiye		
ISIC Adı	İthalat (Dolar)	%	ISIC Adı	İthalat (Dolar)	%
Tarım ve hayvancılık	37.134.510	45	Kimyasal madde ve ürünler	33.412.556.760	15,0
Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat	8.873.440	11	Ana metal sanayi	31.777.131.092	14,2
Kağıt ve kağıt ürünleri	6.873.927	8,3	Gizli veri	22.911.418.535	10,3
Motorlu kara taşıtı ve römorklar	4.710.305	5,7	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat	19.023.044.682	8,5
Kimyasal madde ve ürünler	3.980.179	4,8	Motorlu kara taşıtı ve römorklar	17.532.985.939	7,9
Ana metal sanayi	3.700.460	4,5	Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıtlar	15.571.539.638	7,0
Radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları	3.180.759	3,8	Tarım ve hayvancılık	9.195.148.579	4,1
Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makina ve cihazlar	3.057.682	3,7	Atık ve hurdalar	8.601.151.008	3,9
Plastik ve kauçuk ürünleri	1.994.121	2,4	Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makina ve cihazlar	8.507.523.780	3,8
Metalik olmayan diğer mineral ürünler	1.859.759	2,2	Radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları	7.104.748.642	3,2
Tıbbi aletler; hassas optik aletler ve saat	1.840.725	2,2	Tıbbi aletler; hassas optik aletler ve saat	5.178.716.824	2,3
Gıda ürünleri ve içecek	1.424.151	1,7	Diğer ulaşım araçları	5.104.471.335	2,3
Atık ve hurdalar	1.250.184	1,5	Tekstil ürünleri	4.841.395.942	2,2
Metal eşya sanayi (makine ve teçhizatı hariç)	730.792	0,9	Plastik ve kauçuk ürünleri	4.778.948.277	2,1
Mobilya ve başka yerde sınıflandırılmamış diğer ürünler	680.086	0,8	Gıda ürünleri ve içecek	4.620.446.056	2,1
İlk 15 Ürün Toplamı	81.291.080	98	İlk 15 Ürün Toplamı	164.573.631.702	74
Genel Toplam	82.751.954	100	Genel Toplam	223.039.038.051	100

Kaynak: TÜİK, 2019.

Diyarbakır ithalatının %45'ini oluşturan tarım ve hayvancılık ürünlerinin fasıllara göre ayrıtısına bakıldığında aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi yağlı tohumlar, hububat ve canlı hayvanların öne çıktığı görülmektedir. Yağlı tohumların ağırlıklı olarak ildeki yağ sanayi işletmelerinde ve yem olarak kullanıldığı tahmin edilmektedir.

Tablo 11: Tarım ve Hayvancılık Ürünlerinin Fasıllı Ayrıntısı

Fasıl	Fasıl adı	İthalat Dolar
12	Yağlı tohum ve meyveler, muhtelif tane, tohum ve meyveler, sanayide ve tıpta kullanılan bitkiler, saman ve kaba yem	18.574.085
10	Hububat	11.469.184
1	Canlı hayvanlar	5.049.316
9	Kahve, çay, Paraguay çayı ve baharat	1.893.262
8	Yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler	148.663
	Toplam	37.134.510

Kaynak: TÜİK, 2019.

3. Genel Değerlendirme

Diyarbakır ili, geçmişten bu yana bölgenin önemli bir ticaret merkezi konumunda olmuştur. Bölgede yaşanan güvenlik sorunları ve yaşanan göç ile beraber 90'lı yıllarda yeterince gelişemeyen il ekonomisi, son yıllarda gelişme trendine girmiştir. İl ekonomisinin gelişmesine paralel olarak, 2000'li yıllarda Diyarbakır'da başlayan dış ticaret, zamanla il ekonomisi içinde görünür olmaya başlamıştır.

Türkiye ihracatı, 2009-2018 yıllarını kapsayan son 10 yıllık dönemde %39 oranında büyürken, Diyarbakır ihracatı aynı dönemde %45 oranında büyüme göstermiştir. 2009 yılında 115 milyon dolar olan il ihracatı, bu 10 yıllık dönemde yaklaşık 1,8 kat artarak, 2018 yılında 211 milyon dolara ulaşmıştır.

Son yıllarda ülke ortalamasının üzerinde yaşanan bu ihracat artışına rağmen, Diyarbakır'ın Türkiye toplam ihracatı içindeki payı sadece binde 1,3 düzeyindedir. Diyarbakır'ın kişi başına ihracat miktarı (122 dolar) da Türkiye ortalamasından (2.049 dolar) yaklaşık 17 kat daha düşüktür. İhracat il sıralamasında Diyarbakır, 81 il arasında 38'inci sırada yer almaktadır.

Öte yandan, Diyarbakır ihracatının ülkelere göre dağılımına bakıldığında, ülke çeşitliliğinin az olduğu görülmektedir. Toplam ihracatın %69'unu Irak ve Çin oluşturmaktadır. Bu durum; Diyarbakır ihracatı içinde payı fazla olan Irak, Çin gibi ülkelerle olan ticarete olası bir daralmaya karşın, il ihracatının çok kırılmalı bir yapıda olduğunu göstermektedir.

Diyarbakır'ın mevcut ihracat düzeyi; ilin tarımsal potansiyeli ve doğal kaynakları, genç işgücü ve civar komşu ülkelerle olan kültürel yakınlığı dikkate alındığında, potansiyelinin

oldukça altında kalmaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan ve Diyarbakır ile benzer sosyo-kültürel ve coğrafi özelliklere sahip Gaziantep ili, 2018 yılında yaklaşık 6,9 milyar dolar ihracatı ile Diyarbakır'dan 32 kat daha fazla ihracat yapmıştır.

Diyarbakır'ın da Gaziantep iline benzer bir şekilde bölgenin önemli bir üretim ve ihracat merkezi olma potansiyeli yüksektir. Özellikle 2012 yılında yürürlüğe giren yeni teşvik sistemi ile beraber Bölgenin önemli bir tarım ve ticaret merkezi olan Diyarbakır'da sanayi alanında yatırımlar hızla artmakta, üretim ve sanayi kültürü oluşmaya başlamaktadır.

Mesafelerin önemini yitirdiği, küresel rekabetin hızla arttığı günümüzde üretim faaliyetleri, ihracat ile desteklenmek zorundadır. 2023 ihracat hedefleri doğrultusunda Diyarbakır'ın da potansiyeline paralel olarak konumlanması için, ihracat hızını ülke ortalamasından çok daha fazla artırması gerekmektedir. Firmaların ihracat odaklı üretim modeline geçmeleri, üretim süreçlerinde ihracat kalitesini yakalamaları, ihracat departmanlarını güçlendirerek dış ticaret pazarlama kapasitelerini artırmaları ve mevcut pazarların yanı sıra yeni pazarlar bulmaları gerekmektedir. Bölgedeki kurum ve kuruluşların da bu ihracat vizyonu ile firmaların ihracat kapasitelerinin artırılmasına yönelik, eşgüdümlü olarak faaliyetlerini artırması, dış ticareti kolaylaştırıcı rol üstlenmeleri gerekmektedir.

4. EKLER:

EK-1 Seçilmiş Yıllar için Diyarbakır İhracatında Öne Çıkan 10 Ülke

S.N.	2005		2013		2015		2016		2017		2018	
	Ülke	İhracat (\$)	Ülke	İhracat (\$)	Ülke	İhracat (\$)	Ülke	İhracat (\$)	Ülke	İhracat (\$)	Ülke	İhracat (\$)
1	Irak	31.547.954	Irak	122.815.461	Irak	90.634.317	Irak	87.491.052	Irak	90.833.092	Irak	92.548.216
2	Çin	9.889.793	Çin	79.857.452	Çin	66.523.972	Çin	33.998.239	Çin	41.814.493	Çin	52.058.740
3	Kazakistan	5.059.914	Slovenya	18.813.271	S. Arabistan	6.881.215	Suriye	7.221.955	Bahreyn	11.341.986	Bahreyn	13.416.795
4	İsrail	1.797.582	Almanya	15.649.941	Libya	3.190.512	Bahreyn	6.402.013	Hollanda	10.074.659	Cezayir	8.168.687
5	Tayvan	1.461.906	S. Arabistan	5.239.455	İran	3.081.290	S. Arabistan	5.382.730	Suudi Arabistan	5.656.399	Gürcistan	5.313.653
6	Yunanistan	1.066.630	Libya	5.044.870	Suriye	2.862.937	İran	2.784.914	Almanya	4.368.636	Suudi Arabistan	4.598.289
7	S. Arabistan	1.035.588	Polonya	4.192.761	BAE	1.724.292	BAE	1.607.530	İran	4.301.222	Suriye	4.303.054
8	İtalya	887.660	Kanada	3.510.962	Tayvan	1.305.885	Libya	1.565.733	Macaristan	3.386.727	Moldova	3.185.330
9	Hong Kong	818.346	Tayvan	1.972.914	Gürcistan	1.055.554	Gürcistan	1.063.535	Suriye	2.545.840	İran	2.615.767
10	Japonya	752.519	Avustralya	1.849.003	Türkmenistan	807.219	Ürdün	979.454	İtalya	2.446.250	Libya	2.574.530
	Toplam İhracat	57.349.306	Toplam İhracat	280.807.593	Toplam İhracat	186.819.932	Toplam İhracat	158.300.080	Toplam İhracat	197.796.258	Toplam İhracat	210.968.914

EK-2 Seçilmiş Yıllar için Diyarbakır İthalatında Öne Çıkan 10 Ülke

S.N.	2005		2013		2015		2016		2017		2018	
	Ülke	İthalat (\$)	Ülke	İthalat (\$)	Ülke	İthalat (\$)	Ülke	İthalat (\$)	Ülke	İthalat (\$)	Ülke	İthalat (\$)
1	Japonya	4.078.794	Hindistan	16.253.110	Çin	14.159.425	Çin	15.163.245	Çin	14.906.690	Çin	14.146.211
2	Çin	2.515.980	Çin	15.862.104	Ukrayna	12.585.894	Rusya	8.963.384	Malezya	13.234.000	Paraguay	12.446.129
3	İrlanda	2.090.438	İtalya	13.716.055	Rusya	5.911.165	Paraguay	8.266.691	ABD	13.210.544	Rusya	11.047.318
4	İtalya	1.531.078	Almanya	12.069.562	Hindistan	2.702.134	Malezya	6.055.557	Almanya	9.808.904	Brezilya	9.914.897
5	İsveç	1.226.250	Rusya	9.507.509	İspanya	2.576.050	Almanya	5.528.624	Rusya	5.488.278	Almanya	7.498.235
6	Almanya	1.152.069	ABD	8.245.957	Malezya	2.571.257	Güney Kore	3.347.763	Hindistan	3.267.647	Güney Kore	3.035.964
7	Özbekistan	903.003	Avusturya	5.221.411	Almanya	2.525.513	Hindistan	2.522.407	Ukrayna	2.976.237	Hindistan	2.782.737
8	Güney Kore	701.766	Slovenya	4.632.081	Güney Kore	2.229.143	Slovakya	2.315.593	Güney Kore	2.792.297	İran	2.567.435
9	Rusya	393.234	İspanya	3.544.702	Moldova	1.831.255	Uruguay	2.266.593	Sri Lanka	2.721.715	Malezya	2.292.091
10	ABD	335.358	Güney Kore	3.043.109	İtalya	1.484.864	İtalya	2.120.552	İspanya	1.655.537	ABD	1.930.268
	Toplam İthalat	16.347.324	Toplam İthalat	116.223.247	Toplam İthalat	59.708.869	Toplam İthalat	77.458.350	Toplam İthalat	89.336.861	Toplam İthalat	82.751.954

EK-1 Seçilmiş Yıllar için Diyarbakır İhracatında Öne Çıkan 10 Sektör

S.N.	2005		2013		2015		2016		2017		2018	
	Sektör (ISIC)	İhracat (\$)	Sektör (ISIC)	İhracat (\$)	Sektör (ISIC)	İhracat (\$)	Sektör (ISIC)	İhracat (\$)	Sektör (ISIC)	İhracat (\$)	Sektör (ISIC)	İhracat (\$)
1	Taşocakçılığı ve diğer madencilik	14.342.636	Taşocakçılığı ve diğer madencilik	71.476.081	Taşocakçılığı ve diğer madencilik	63.585.192	Gıda ürünleri ve içecek	53.319.482	Gıda ürünleri ve içecek	50.093.793	Gıda ürünleri ve içecek	44.422.829
2	Metalik olmayan diğer mineral ürünler	13.890.735	Gıda ürünleri ve içecek	66.450.432	Gıda ürünleri ve içecek	51.873.649	Taşocakçılığı ve diğer madencilik	28.264.212	Taşocakçılığı ve diğer madencilik	40.338.787	Taşocakçılığı ve diğer madencilik	39.065.901
3	Gıda ürünleri ve içecek	13.604.653	Kimyasal madde ve ürünler	57.756.622	Metalik olmayan diğer mineral ürünler	18.491.466	Metalik olmayan diğer mineral ürünler	14.230.395	Metal cevherleri	25.123.820	Metal cevherleri	33.496.836
4	Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makina ve cihazlar	3.872.043	Metalik olmayan diğer mineral ürünler	23.678.064	Plastik ve kauçuk ürünleri	9.490.291	Metal cevherleri	13.497.352	Metalik olmayan diğer mineral ürünler	13.585.042	Metalik olmayan diğer mineral ürünler	14.161.603
5	Ağaç ve mantar ürünleri (mobilya hariç)	3.568.072	Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makina ve cihazlar	13.186.896	Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makina ve cihazlar	9.051.442	Plastik ve kauçuk ürünleri	10.857.739	Plastik ve kauçuk ürünleri	9.582.101	Plastik ve kauçuk ürünleri	13.673.663
6	Plastik ve kauçuk ürünleri	1.894.837	Metal cevherleri	11.704.770	Ana metal sanayi	8.120.952	Ana metal sanayi	9.424.551	Mobilya ve başka yerde sınıflandırılmamış diğer ürünler	8.786.012	Ana metal sanayi	11.929.401
7	Kimyasal madde ve ürünler	1.469.399	Plastik ve kauçuk ürünleri	9.414.065	Kimyasal madde ve ürünler	5.075.671	Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makina ve cihazlar	5.818.766	Motorlu kara taşıtı ve römorklar	8.368.204	Motorlu kara taşıtı ve römorklar	11.751.469
8	Giyim eşyası	1.426.739	Büro, muhasebe ve bilgi işleme makinaları	7.254.079	Motorlu kara taşıtı ve römorklar	3.239.142	Mobilya ve başka yerde sınıflandırılmamış diğer ürünler	5.266.859	Kimyasal madde ve ürünler	7.477.779	Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makina ve cihazlar	6.500.698
9	Metal eşya sanayi (makine ve teçhizatı hariç)	1.188.045	Tekstil ürünleri	4.099.306	Metal cevherleri	3.102.443	Kimyasal madde ve ürünler	2.447.946	Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makina ve cihazlar	6.648.770	Kimyasal madde ve ürünler	6.457.845
10	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat	1.092.825	Metal eşya sanayi (makine ve teçhizatı hariç)	3.822.567	Metal eşya sanayi (makine ve teçhizatı hariç)	2.811.576	Büro, muhasebe ve bilgi işleme makinaları	2.049.820	Giyim eşyası	4.769.742	Metal eşya sanayi (makine ve teçhizatı hariç)	5.610.326
	Toplam İhracat	57.349.306	Toplam İhracat	280.807.593	Toplam İhracat	186.819.932	Toplam İhracat	158.300.080	Toplam İhracat	197.796.258	Toplam İhracat	210.968.914

EK-4 Seçilmiş Yıllar için Diyarbakır İthalatında Öne Çıkan 10 Sektör

S.N.	2005		2013		2015		2016		2017		2018	
	Sektör (ISIC)	İthalat (\$)	Sektör (ISIC)	İthalat (\$)	Sektör (ISIC)	İthalat (\$)	Sektör (ISIC)	İthalat (\$)	Sektör (ISIC)	İthalat (\$)	Sektör (ISIC)	İthalat (\$)
1	Tıbbi aletler; hassas optik aletler ve saat	5.520.713	Kimyasal madde ve ürünler	47.909.327	Gıda ürünleri ve içecek	13.264.651	Tarım ve hayvancılık	25.165.602	Tarım ve hayvancılık	25.883.796	Tarım ve hayvancılık	37.134.510
2	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat	3.073.821	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat	18.248.173	Tarım ve hayvancılık	9.720.092	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat	12.537.916	Radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları	16.220.024	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat	8.873.440
3	Kimyasal madde ve ürünler	2.309.431	Tarım ve hayvancılık	10.499.634	Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makina ve cihazlar	6.844.803	Radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları	6.005.189	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat	15.711.835	Kağıt ve kağıt ürünleri	6.873.927
4	Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makina ve cihazlar	1.482.541	Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makina ve cihazlar	6.481.402	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat	5.957.971	Kağıt ve kağıt ürünleri	5.373.731	Kağıt ve kağıt ürünleri	5.438.034	Motorlu kara taşıtı ve römorklar	4.710.305
5	Tekstil ürünleri	978.031	Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıtlar	5.423.896	Ana metal sanayi	4.905.087	Gıda ürünleri ve içecek	5.354.165	Motorlu kara taşıtı ve römorklar	4.358.081	Kimyasal madde ve ürünler	3.980.179
6	Gıda ürünleri ve içecek	685.778	Motorlu kara taşıtı ve römorklar	4.722.961	Metalik olmayan diğer mineral ürünler	3.340.351	Motorlu kara taşıtı ve römorklar	3.887.616	Kimyasal madde ve ürünler	3.651.210	Ana metal sanayi	3.700.460
7	Plastik ve kauçuk ürünleri	568.557	Plastik ve kauçuk ürünleri	2.718.718	Motorlu kara taşıtı ve römorklar	2.745.312	Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makina ve cihazlar	3.815.418	Metalik olmayan diğer mineral ürünler	3.236.493	Radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları	3.180.759
8	Metal eşya sanayi (makine ve teçhizatı hariç)	342.263	Kağıt ve kağıt ürünleri	2.442.614	Kağıt ve kağıt ürünleri	2.141.509	Metalik olmayan diğer mineral ürünler	3.655.474	Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makina ve cihazlar	3.009.963	Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makina ve cihazlar	3.057.682
9	Gizli veri	210.739	Metal eşya sanayi (makine ve teçhizatı hariç)	2.432.351	Kimyasal madde ve ürünler	2.036.096	Ana metal sanayi	3.341.058	Ana metal sanayi	2.782.720	Plastik ve kauçuk ürünleri	1.994.121
10	Dabaklanmış deri, bavul, el çantası, saracıye ve ayakkabı	205.531	Metalik olmayan diğer mineral ürünler	2.360.479	Tıbbi aletler; hassas optik aletler ve saat	1.596.144	Kimyasal madde ve ürünler	2.759.346	Tıbbi aletler; hassas optik aletler ve saat	2.741.296	Metalik olmayan diğer mineral ürünler	1.859.759
	Toplam İthalat	16.347.324	Toplam İthalat	116.223.247	Toplam İthalat	59.708.869	Toplam İthalat	77.458.350	Toplam İthalat	89.336.861	Toplam İthalat	82.751.954

EK-5 TİM İstatistikleri¹

TİM Verilerine Göre Diyarbakır İhracatının Yıllara Göre Durumu

Yıllar	İhracat (Dolar)
2011	167.037.495
2012	203.328.390
2013	231.335.690
2014	241.026.640
2015	197.722.412
2016	167.069.400
2017	191.878.100
2018	216.024.420

Kaynak: TİM, 2019.

TİM Verilerine Göre 2018 Yılı Diyarbakır İhracatında İlk 10 Ülke

Ülke	İhracat (Bin Dolar)
Irak	104.641.302
Çin	52.524.539
Bahreyn	12.958.247
Cezayir	8.431.693
Gürcistan	5.240.011
Suudi Arabistan	3.335.192
Suriye	3.145.015
İsrail	2.805.605
Libya	2.586.669
İran	2.405.881
İlk 10 Ülke	198.072.155
Toplam	216.024.420

Kaynak: TİM, 2019.

TİM Verilerine Göre 2018 Yılı Diyarbakır İhracatında İlk 10 Sektör

Sektör	İhracat (Bin Dolar)
Madencilik Ürünleri	81.326.870
Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Mamulleri	48.372.180
Kimyevi Maddeler ve Mamulleri	19.323.180
Çelik	12.405.250
Demir ve Demir Dışı Metaller	11.987.760
Mobilya, Kağıt ve Orman Ürünleri	9.512.000
Otomotiv Endüstrisi	8.477.220
Elektrik Elektronik ve Hizmet	8.154.550
İklimlendirme Sanayii	4.089.910

¹ TİM verileri TÜİK istatistiklerinden bazı farklılıklar göstermektedir. Bu nedenle ekler kısmına TİM verileri de ayrıca eklenmiştir.

Çimento Cam Seramik ve Toprak Ürünleri	3.211.570
İlk 10 Sektör	206.860.510
Toplam	216.024.420

Kaynak: TİM, 2019.